

УДК 336.148

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-40>

Недбалюк І.Р.

аспірантка кафедри фінансів
Одеського національного економічного університету

Nedbalyuk Iryna

Postgraduate Student of the Department Finance
Odessa National Economic University

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЮ

EVOLUTIONARY PREREQUISITES FOR THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF BUDGETARY CONTROL

Аналіз об'єктивних передумов становлення фінансів показав, що останні є об'єктивною необхідністю й виникають тільки на певному етапі розвитку суспільства через створення відповідного державного устрою та правової бази. Еволюція фінансів опосередковується реальними процесами розвитку соціально-економічної системи, яка шляхом закономірних перетворень, що виникають під впливом дії об'єктивних законів і цілеспрямованих трансформацій, набуває нової якості з плином часу. Для розкриття економічної природи бюджетного контролю як продукту еволюційного розвитку держави вважається доцільним дослідити історичні передумови його становлення та розвитку. З огляду на те, що бюджетний контроль є видом фінансової діяльності публічних органів влади, вважається доцільним розглянути його становлення та розвиток через призму фінансів.

Ключові слова: бюджет, бюджетний контроль, еволюція бюджетного контролю, фінанси, еволюція фінансів.

Анализ объективных предпосылок становления финансов показал, что последние являются объективной необходимостью и возникают только на определенном этапе развития общества через создание соответствующего государственного устройства и правовой базы. Эволюция финансов опосредуется реальными процессами развития социально-экономической системы, которая путем закономерных преобразований, приобретающих под влиянием действия объективных законов и целенаправленных трансформаций, приобретает новое качество с течением времени. Для раскрытия экономической природы бюджетного контроля как продукта эволюционного развития государства считается целесообразным исследовать исторические предпосылки его становления и развития. С учетом того, что бюджетный контроль является видом финансовой деятельности публичных органов власти, считается целесообразным рассматривать его становление и развитие через призму финансов.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный контроль, эволюция бюджетного контроля, финансы, эволюция финансов.

An analysis of the objective prerequisites for the formation of finance showed that the latter are an objective necessity and arise only at a certain stage in the development of society through the creation of an appropriate state system and legal framework. The evolution of finance is mediated by the real processes of development of the socio-economic system, through regular transformations arising under the influence of objective laws and targeted transformations; it acquires a new quality over time. To reveal the economic nature of budget control as a product of the evolutionary development of the state, it is considered appropriate to explore the historical preconditions for its formation and development. Given that budget control is a type of financial activity of public authorities, it is considered appropriate to consider its formation and development through the prism of finance. Tracking the evolution of economic relations, we can determine the objective prerequisites for the development of financial relations, which are manifested in the existence of a social division of labor, the formation of commodity-money relations, formation of various forms of ownership, the functioning of the system of legal norms established by the state and the action of economic laws of society. Explaining the reasons for the development of finance, it makes sense to point out that the latter cannot exist outside the state. At the same time, finances are not static. They develop dynamically, imitating past experience and synthesizing it with experience gained. In this way, on the one hand, the continuity of finances is maintained, and on the other hand, they acquire a new quality. This confirms the thesis that finance is a historical category and gives grounds for further theoretical analysis. The objective need for budget control is a consequence

of the implementation of the control function of the budget, which, in turn, comes from a similar function of finance and is a derivative of the distributive (redistributive) function. At present, Ukraine has a control system that fully complies with the recommendations recommended by the Lima Declaration of Control Guidelines and implements the standards of auditing public finances in the activities of an external (higher) body accountable to parliament – the Accounting Chamber of Ukraine.

Keywords: budget, budgetary control, evolution of budgetary control, finance, evolution of finance.

Постановка проблеми. Розглядаючи причини розвитку фінансів, звертаємо увагу на те, що останні не можуть існувати поза державою. При цьому фінанси не є статичними. Вони динамічно розвиваються, наслідуючи минулий досвід і синтезуючи його з досвідом отриманим. У такий спосіб, з одного боку, підтримується спадкоємність фінансів, а з іншого боку, вони набувають нової якості. Це підтверджує тезу про те, що фінанси є історичною категорією й дає підстави для продовження теоретичного аналізу. Об'єктивна необхідність бюджетного контролю є наслідком реалізації контрольної функції бюджету, яка виходить з аналогічної функції фінансів та є похідною розподільчої (перерозподільчої) функції, отже, виникають підстави для більш глибокого дослідження становлення та розвитку бюджетного контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню становлення та розвитку бюджетного контролю присвячено роботи таких учених, як Е.А. Вознесенський, Б.М. Сабанти, З. Боді, Р. Мертон, Т.О. Ставерська, О.М. Іванюта, О.М. Бут, М.І. Бушин, Ю.І. Вовк.

В.М. Родіонова, В.І. Шлейнікова, Н.Д. Бровкін вважають, що контроль з'явився одночасно із зародженням фінансів, виникненням поділу праці, товарообміном та грошовими відносинами. Як зазначають дослідники, саме виникнення грошових відносин привело до необхідності виділення спеціальної форми контролю, а саме фінансового контролю.

Етимологія терміна «бюджетний контроль» розкривається у працях В.Н. Дурденевського, який, посилаючись на англійські витоки, стверджує, що контроль буквально означає «рахунок стовпців».

Дискусійне поле щодо становлення й розвитку фінансового контролю в Російській імперії є досить великим. Серед стовпів наукової думки у дослідженні цього питання можна назвати таких, як А.П. Іванов, П.П. Гензель, І.І. Блех, Н. Алишевський. Особливий інтерес викликають роботи В.А. Саковича, який показав цілісну й детальну картину розвитку контрольних органів за тих часів, висвітлюючи їх організаційні особливості. Глибокий аналіз фінансово-контрольної сфери та оцінювання організаційних перетворень можна знайти в роботах дореволюційного дослідника М. Кремяновського.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження еволюції та розвитку бюджетного контролю. Для розкриття економічної природи бюджетного контролю як продукту еволюційного розвитку держави вважається доцільним дослідити історичні передумови його становлення та розвитку. З огляду на те, що бюджетний контроль є видом фінансової діяльності публічних органів влади, вважається за доцільне розглядати його становлення та розвиток через призму фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товарно-грошові відносини – це закономірний результат розвитку товарного виробництва й форм вартості, що формують підґрунтя для становлення та розвитку фінансів. Гроші як атрибут держави є також матеріальною основою фінансів.

Виходячи із сутності наведеної тези, можемо дійти висновку, що фінанси є правовою категорією, тобто в процесі розвитку фінансів формується певна правова база, за допомогою якої регулюється фінансова діяльність.

Аналіз об'єктивних передумов становлення фінансів показав, що останні є об'єктивною необхідністю й виникають тільки на певному етапі розвитку суспільства через створення відповідного державного устрою та правової бази. Еволюція фінансів опосередковується реальними процесами розвитку соціально-економічної системи, яка шляхом закономірних перетворень, що виникають під впливом дії об'єктивних законів і цілеспрямованих трансформацій, набуває нової якості з плином часу [1].

Аналізуючи наукову думку про визначення сутності фінансів, можемо помітити, що автори звужують це поняття й суперечать об'єктивній природі фінансів, існування якої самі й підтверджують. На таких поглядах базувалась радянська наукова економічна школа, яка розвивалася за командно-адміністративної системи державного управління, що відбилосся на розумінні фінансової природи економічних відносин. Однак не можна не враховувати той факт, що вольові суб'єктивні рішення органів державної влади та правове регулювання фінансів є реакцією на закономірні зміни в розвитку соціально-економічної системи.

З XIX ст. в економічній літературі поняття «фінанси» звужується, а їх зміст розкривається через трактування грошових операцій компаній, фірм, банків. При цьому нерідко терміни «банківський капітал» і «фінансовий капітал» визначаються як однозначні. Зокрема, Дж.М. Кейнс у своїх працях трактував фінанси як грошову форму капіталу. Таке тлумачення фінансів зустрічається досі [9].

Об'єктивна необхідність бюджетного контролю є наслідком реалізації контрольної функції бюджету, яка виходить з аналогічної функції фінансів та є похідною розподільчої (перерозподільчої) функції [15].

Це означає, що контрольна функція не може існувати без розподільчої (перерозподільчої) функції. При цьому не варто ототожнювати контрольну функцію бюджету з бюджетним контролем. Функції бюджету – це зовнішнє виявлення його сутності. З огляду на те, що фінанси є абстрактною категорією (як і бюджет), функції також є науковою абстракцією.

На відміну від функцій бюджету, бюджетний контроль виявляється в матеріальній формі та реалізується через функції інститутів контролю.

Для з'ясування еволюції бюджетного контролю вважається за доцільне дослідити історію становлення державного фінансового контролю з огляду на взаємодію цілого та його частини, тобто шляхом використання індуктивного методу.

Функції державного контролю у стародавні часи зводилися до обліку за надходженнями та витратами. Звітність подавалась у визначені строки з певною періодичністю. Особа, яка відповідала за складання звіту, здавши звіт, проводила інвентаризацію за власною ініціативою, оскільки після подання звіту мала обґрунтувати його достовірність [10].

Збереження легітимності у відношеннях приватної власності, розвиток торгівлі, заміна натуральних обкладань і відпрацювань грошовими виплатами, поступове формування традицій грошової оренди землі, зміцнення спадкоємної аристократії, міст та буржуазії у часи Середньовіччя в Європі викликали передумови накопичення спадкоємного багатства та формування приватних капіталів [5].

Як реакція на такі перетворення зростає зацікавленість влади щодо розширення меж державного контролю. Вдосконалюється облік щодо ведення державного господарства та впроваджується інвентаризація державної власності.

За часи розквіту Середньовіччя з'являються спеціальні трактати з обліку, де описувалися правила оформлення документів. Велике значення облік набуває в державному господарстві. Наприклад, в Англії його основою став інвентарний опис. В англійському казначействі палата шахової дошки відала фінансами країни, де зародився обліковий реєстр шахової форми. Вже у XIII ст. в Англії з'являється інститут контролерів-аудиторів. Загалом у країнах середньовічної Європи основними обліковими інструментами були звітність та інвентаризація.

За часів Київської Русі питаннями наповнення княжої казни переймалися всі правлячі князі. Однак є сенс звернути увагу на те, що за часів княжої доби відбувся занепад державних фінансів з причин завоювання Галичини й частини Волині королем Казимиром. Як київські, так і галицькі князі через своїх розпорядників обкладали населення різними податками та повинностями. Це викликало необхідність формування інституту відповідного надзору. В реальності контрольні повноваження були покладені на агентів князя, зокрема городників, мостових митників [13].

Однак контроль за виконанням податкових зобов'язань не здійснювався системно й не мав постійного характеру.

Початком становлення державного фінансового контролю в Україні можна вважати прийняття Постанови Малоросійського приказу (1622 р.). Саме цим документом створено систему контролю за роботою генеральних підскарбіїв під керівництвом імперських чиновників, які обіймали посади в Канцелярії зборів та Рахунковій комісії за часи Російської імперії.

Перші установи, які наділялися контрольними функціями, в імперській Росії з'явилися у другій половині XVII ст. Центральними урядовими установами тоді були так звані прикази. Справами державних доходів і витрат займалися Приказ Великої приходу (збір митних доходів), Приказ Нової чверті

(шинкарські збори в Москві та інших містах), Приказ Великої скарбниці (державне господарство, казенні промисловість і торгівля, Грошовий двір, де карбувалися монети). Значна частина державних витрат припадала на військові Прикази, а саме Розрядний, Стрілецький, Рейтарський, Пушкарський.

У 1654 р. був утворений наказ Рахункової справи, або «Счетный Приказ», для перевірки роздачі полкової платні під час війни, на нього ж покладалося завдання ревізії Великої Скарбниці за 50 років. Першим контрольним заходом створеної установи стала перевірка роздачі полкової платні під час війни, де виявилось чимало зловживань.

За часи правління Петра I (1696–1725 рр.) сформовано такий орган, як канцелярія, на яку покладалася функція фінансового управління й, зокрема, державного фінансового контролю. Кожного місяця відповідними приказами надавалися відомості про рух казенних коштів до канцелярії. У подальшому відбулися інституційні трансформації, а функції вищого державного контролю стали виконувати ревізійні колегії, повноваження яких полягали у веденні рахунків усіх доходів та видатків, а також вони мали право вершити суд над особами, що були викриті у приховуванні державних коштів. Так, контрольною установою можна назвати Ближню канцелярію, яка була заснована у 1699 р. Коло питань, що підлягали їй відання, охоплювало широку сферу не тільки фінансової, але й адміністративної діяльності. Тут зосереджувалися відомості про рух грошових коштів, утримання армії, стан військових запасів тощо.

Впровадження системи ревізій докорінно змінило ведення державного фінансового контролю. З'являються такі інструменти, як книги обліку, прибуткові та видаткові документи всіх міністерств та відомств. В організації прибуткової діяльності здійснено відхід від системи суцільного документарного контролю до системи ревізій. Це виявлялося в тому, що розпорядні відомства проводили документарну перевірку у себе самі та складали за результатами ревізії зведені й систематизовані звіти [6].

Із 1710 р. починається наступний етап підпорядкування фінансів Гетьманщини Московою, який ознаменувався включенням доходів Січі до загальнодержавних доходів Російської імперії. Завершальний етап об'єднання фінансової системи Гетьманщини та Росії в єдину фінансову систему Російської імперії відбувся у 1764 р. шляхом прийняття Постанови другої Малоросійської колегії [7].

Отже, період 1622–1710 рр. відзначається становленням перших інститутів державного фінансового контролю, які функціонують в Україні, але входять до системи державного управління імперської Росії.

У 1801 р. створено Державну Раду. Орган отримав назву неодмінної ради, а у 1802 р. відповідним Маніфестом замість колегій засновуються вісім міністерств, а колегії переводяться у їхнє підпорядкування за галузевими ознаками.

Наступний крок реформування привів до створення Головного управління ревізії державних рахунків (1811 р.), на чолі якого став Державний контролер. У ході реформи «було встановлено, що Міністр фінансів відає доходами і керує ними. Відповідаль-

ність за рух коштів імперської казни покладалася на Державного скарбника. Ревізія рахунків, фінансова перевірка міністерств взагалі і, особливо Міністерства фінансів і казначейства, увійшли до компетенції Державного контролера» [4]. Управління державними доходами та витратами було розділено на три напрями відповідно до керівних органів, таких як Міністерство фінансів, Державне казначейство, Державний контролер [17].

Саме в цей період закладаються організаційні основи бюджетного контролю, які вплинуть на його подальший розвиток.

У 1823 р. вводиться система генеральної звітності. Організація контролю на той час зводилася до того, що розпорядники здійснювали перевірку самі, а центральні органи на їх основі проводили фактично аналіз рахунків центральних виконавчих органів без перевірки первинних документів.

Новий етап реформи фінансового контролю ініціював генерал-контролер Контрольного департаменту В.А. Татарінов. Вивчивши досвід аналогічного реформування в Австрії, Пруссії, Франції, він запропонував свою організаційну систему перетворень. Результатом стало створення контрольних палат, які діяли в усіх губерніях (зокрема, на українських територіях). Вводилася нова система державної звітності, нерозривними ланками якої були єдність бюджету та єдність каси. Такі трансформації передбачали становлення й розвиток попереднього контролю. Однак створене Міністерство фінансів не підтримувало розвиток останнього. Саме в ці роки для державних органів встановлювалися однакові кошториси за доходами й видатками, але перенесення кредиту з одного підрозділу кошторису в інший заборонялося. Отже, можна стверджувати, що у цей період увага фокусувалась на реалізації принципу цільового використання коштів бюджету, що посилювало роль фінансового контролю.

Організаційні перетворення у сфері фінансового контролю привели до прийняття нормативно-правового акта, яким став Закон «Установа державного контролю» (1892 р.). Це був консолідований акт раніше виданих постанов про фінансовий контроль, яким встановлювалися повноваження центральних та місцевих установ контролю. Структура Державного контролю складалася з центральних і місцевих органів, сформованих за галузевим принципом. Центральні ревізійні установи склалися з департаментів цивільної, військової та морської, залізничної, кредитної звітності. Місцевими установами державного контролю були контрольні палати й спеціальні місцеві установи контролю за казенними залізницями, в комерційних портах тощо. Статус Державного контролера прирівнювався до статусу міністра [2].

Зміни в політичній обстановці після лютневої революції 1917 р. стали передумовою розвитку державного фінансового контролю в Україні. Вже у березні зазначеного періоду створюється Тимчасовий уряд з вертикальною організаційною основою на кшталт уряду Російської імперії. Як наслідок, у губерніях, повітах і волостях починають функціонувати відповідні контрольні палати державного контролю.

Становлення фінансового контролю у радянський період можна датувати 1918 р., коли було створено

Народний комісаріат державного контролю. Політична ситуація у державі та нестача фінансових ресурсів сформували передумови для посилення ролі інституту контролю. Як наслідок, у 1919 р. прийнято Декрет «Про державний контроль». З цього періоду державний контроль отримував досить суттєві повноваження. Перевіркам підлягали не тільки виконавчі органи влади, але й інші радянські організаційні структури.

Офіційною датою створення радянських органів фінансового контролю вважається 23 жовтня 1923 р., коли була прийнята Постанова ВЦВК і РНК в системі Наркомфіну СРСР щодо створення радянських органів фінансового контролю, де, крім іншого, передбачалося створення Фінансово-контрольного управління з апаратом на місцях. Положення про Фінансово-контрольне управління було затверджено Наркомфіном СРСР і НК РСІ 21 грудня 1923 р.

Фінансовий контроль за положеннями Конституції СРСР (стаття 9) мали здійснювати всі органи виконавчої влади й державного управління, а саме Верховна Рада СРСР, Рада Міністрів СРСР, Комітет народного контролю, Міністерство фінансів СРСР, Держбанк СРСР, Стройбанк СРСР, фінансові відділи та управління місцевих Рад народних депутатів. Таке широке коло контрольних органів приводило до нарощення кількості перевірок, дублювання функцій та збільшення документообігу.

У радянській науці поняття «фінансовий контроль» визначалося як діяльність спеціальних інститутів державного контролю [18].

В юридичному довіднику того часу фінансовий контроль тлумачився як «контроль за законністю і доцільністю всіх дій і заходів, що проводяться в процесі планового збирання, розподілу та використання державних коштів» [12].

Після прийняття суверенітету Україною у 1992 р. Верховна Рада отримала повноваження щодо здійснення контролю за ходом виконання загальнодержавних програм та затвердження звіту про виконання, державного бюджету та внесення змін до державного бюджету.

Від розбудови незалежної демократичної держави в Україні створено контрольну систему, яка повністю відповідає рекомендованим Лімською декларацією керівних принципів контролю рекомендаціям. Україна як активний член INTOSAI реалізує норми стандартів аудиту державних фінансів у діяльності зовнішнього (вищого) органу, який підзвітний парламенту, а саме Рахунковій палаті України [11].

Висновки. Підбиваючи підсумок, маємо зазначити, що фінансовий контроль держав у стародавні часи не був розвинений, але об'єктивні передумови розвитку суспільно-економічних відносин стали причиною створення державних контролюючих органів з певними контрольними функціями. Їх повноваження визначалися колом завдань, які ставилися перед владними (керуючими) структурами.

До початку ХХ ст. межі між державним фінансовим контролем і бюджетним контролем були розмиті як у практичному, так і в теоретичному сенсі.

За роки СРСР організаційна система фінансового контролю була трансформована з огляду на завдання, визначені партійним керівництвом кра-

їни. Характерною рисою її функціонування стало функціонування різних за формою організації ланок державного фінансового контролю. Одночасно функціонували системи органів партійного, народного, а також громадського контролю у складі профспілкових і кооперативних організацій. Щодо цього слід зауважити, що суб'єкти, форми й методи державного контролю багато в чому визначалися політичним режимом держави, тому в умовах однопартійної системи переважаючою формою контролю був саме партійний контроль, який поглинав усі інші види контролю. На розвиток фінансового контролю радянського періоду досить суттєво вплинуло залучення широких мас до контрольної діяльності.

Нині в Україні створено контрольну систему, яка повністю відповідає рекомендованим Лімською декларацією керівних принципів контролю рекомендаціям та реалізує норми стандартів аудиту державних фінансів у діяльності зовнішнього (вищого) органу, який підзвітний парламенту, а саме Рахунковій палаті України.

Бібліографічний список:

- Чернявський А.П., Ганевич Є.М., Васютинська Л.А. Актуальні проблеми фінансово-кредитних відносин : конспект лекцій. Одеса : ОДЕУ, 2009. 163 с.
- Аминова Э. Финансовый контроль в России: история и современность. *Право и управление XXI век*. 2011. № 2 (19). С. 48–55.
- Арабян К.К. Теория и методология финансового контроля : монография. Москва : МЭСИ, 2012. 115 с.
- Андреев А.Г. История финансового контроля. URL: <http://audit.gov.ru/about/history> (дата звернення: 20.09.2016).
- Бродель Ф. Игры обмена. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV – XVIII вв. Москва, 1988. Т. 2. 610 с.
- Дубницький В.Ю. История развития государственного финансового контроля в Российской империи. *Бизнес-Информ*. № 5. С. 92–98.
- Бут О.М. та ін. Історія України : підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М.І. Бушина та ін. Черкаси : ЧДТУ, 2016. 644 с.
- История государственного управления в России / под ред. А.Н. Марковой, Ю.К. Федулова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юнити-Дана, 2007. 319 с.
- Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Гелиос-АРВ, 2002.
- Кінашук Л.Л. Організація та правове регулювання аудиторської діяльності в системі фінансового контролю в Україні. Кіровоград, 2010. 460 с.
- Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів / Рахункова палата України. URL: http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=3283 (дата звернення: 30.06.2017).
- Румянцев А.В. Финансовый контроль : курс лекций. Москва, 2003. 61 с.
- Ставерська Т.О., Іванюта О.М. Історія фінансів : навчальний посібник. Харків : видавець Іванченко І.С., 2013. 83 с.
- Тарасов А.М. Государственный контроль в советский период: его сущность и этапы развития. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennyy-kontrol-v-sovetskiy-period-ego-suschnost-i-etapy-razvitiya> (дата звернення: 02.09.2019).
- Грязнова А.Г. и др. Финансы : учебник / под ред. Е.В. Маркиной. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Финансы и статистика, 2012. 496 с.
- Баранова В.Г. та ін. Финансы : навчальний посібник : в 2 ч. Одеса : Атлант, 2015. Ч. 1. 344 с.
- Хорос В.В. Удобнейшее дел разделение. *Бюджетный учет*. 2011. № 1. URL: <http://b-uchet.ru/article/109642.php> (дата звернення: 17.05.2018).
- Юридический справочник для населения. Москва : Юридическая литература, 1973. 481 с.

References:

- Chernjavs'kyj A.P., Ghanevych Je.M., Vasjutyn'sjka L.A. (2009) Aktualjni problemy finansovo-kredytnykh vidnosyn : konspekt lekcij [Actual problems of financial and credit relations: lecture notes]. Odessa : ODEU, 163 p. (in Ukrainian).
- Aminova E. (2011) Finansovyy kontrol' v Rossii: istoriya i sovremennost' [Financial control in Russia: history and modernity]. *Law and Management of the 21st Century*, vol. 2 (19), pp. 48–55.
- Arabyan K.K. (2012) Teoriya i metodologiya finansovogo kontrolya. [Theory and methodology of financial control]. Moscow : MESI (in Russian).
- Andreev A.G. Istoriya finansovogo kontrolya [History of financial control]. Available at : <http://audit.gov.ru/about/history> (accessed: 20 September 2016).
- Brodель F. (1988). Iгры obmena. Material'naya tsivilizatsiya, ekonomika i kapitalizm. XV – XVIII vv [Sharing games. Material civilization, economics and capitalism. XV – XVIII centuries]. Moscow, vol. 2 (in Russian).
- Dubnitskiy V.Yu. Istoriya razvitiya gosudarstvennogo finansovogo kontrolya v Rossiyskoy imperii [The history of the development of state financial control in the Russian Empire]. *Bussines-Inform*, vol. 5, pp. 92–98.
- But O.M. та ін.; за ред. М.І. Bushyna та ін. (2019) Istorija Ukrainy: pidruchnyk dlya studentiv neistorichnykh special'nostej vyshhykh navchalnykh zakladiv [History of Ukraine: a textbook for students of non-historical specialties of higher educational institutions]. Cherkasy : ChDTU.
- Markovoy A.N., Fedulova Yu.K (2007). Istoriya gosudarstvennogo upravleniya v Rossii [History of public administration in Russia]. Moscow : Yuniti-Dana.
- Keyns Dzh.M. Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [General theory of employment, interest and money]. Moscow : Gelios-ARV.
- Kinashuk L.L. (2010). Orghanizacija ta pravove reghuljuvannja audytors'koji dijal'nosti v systemi finansovogho kontrolju v Ukraini. [Organization and legal regulation of auditing activities in the system of financial control in Ukraine]. Kirovograd.
- Lims'jka deklaracija kerivnykh pryncypiv audytu derzhavnykh finansiv / Rakhunkova palata Ukrainy [Lima Declaration of Guidelines for Auditing Public Finances / Accounting Chamber of Ukraine.]. Available at: http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217?cat_id=3283 (accessed: 30 June 2017).
- Rumyantsev A.V. (2003). Finansovyy kontrol': kurs lektsiy [Financial control : a course of lectures]. Moscow. 61 p. (in Russian).
- Stavers'jka T.O., Ivanjuta O.M. (2013). Istoriya finansiv : navch. posib. [History of finance : a textbook]. Kharkiv : Vydavec' Ivanchenko I.S., 83 p. (in Ukrainian).
- Tarasov A.M. Gosudarstvennyy kontrol' v sovetskiy period: ego sushchnost' i etapy razvitiya [State control in the Soviet period: its essence and stages of development]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennyy-kontrol-v-sovetskiy-period-ego-suschnost-i-etapy-razvitiya> (accessed: 02 September 2019).
- Gryaznova A.G. (2012). Finansy : uchebnik [Finance : Tutorial]. Moscow : Finansy i statistika (in Russian).
- Baranova V.Gh. (2016). Finansy : Navchalnyj posibnyk : 2 ch. [Finances : Textbook : 2 parts]. Odessa : Atlant (in Ukrainian).
- Khoros V.V. (2011). Udobneyshee del razdelenie. Byudzhethnyy uchets [Convenient division of affairs. Budget accounting]. Available at: <http://b-uchet.ru/article/109642.php> (accessed: 17 May 2018).
- Yuridicheskij spravochnik dlya naseleniya [Legal reference for the public]. (1973). Moscow : Yurid. lit. (in Russian).